

OBSERVAȚII ASUPRA SINTAXEI MANUSCRISULUI 1216: ARHIERATICON TRILINGV

OBSERVATIONS SUR LA SYNTAXE DU MANUSCRIT 1216
ARHIERATICON TRILINGV

(Résumé)

Cette étude de syntaxe diachronique s'appuie sur le manuscrit 1216: *Arhieraticon trilingv*.

Cuvinte-cheie: dativ, genitiv, numeral ordinal, posesiv, prepoziție.

Mots-clés: datif, génitif, numéral ordinal, possessif, préposition.

Recent a fost publicată o ediție (în facsimile) a manuscrisului 1216 de la Biblioteca Academiei Române, filiala Cluj-Napoca. Lucrarea face parte din colecția lui Timotei Cipariu.

Manuscrisul reprezintă un arhieraticon trilingv: slavon, grecesc și românesc, care aparține „Școlii mitropolitului Ștefan” al Ungrovlahiei (1648–1653, 1655–1668; Velculescu, Olar 2010: 46).

Pasajele scrise în limba română (cu caractere chirilice) conțin indicațiile tipiconale (de tipic al oficierii liturghiei). Acestea se intercalează în textul liturgic propriu-zis, redactat în slavonă.

Sub aspect sintactic, textul românesc nu prezintă varietate, fiind limitat prin însuși conținutul pe care îl exprimă: astfel, formularea indicațiilor de ritual se bazează pe un număr mic de tipare sintactice; cele mai multe tipare sunt stereotipe.

Textul este însă interesant prin câteva particularități sintactice de tip vechi pe care le manifestă. Ne vom referi, în continuare, la aceste particularități.

1. Marca genitivului *al (a)* este coocurentă cu articolul enclitic, atașat regentului, în (1):

(1) *liturghia a lu Sffân]t[ul] Vasilii* (Ms. 1216: 7^r)

Structura atestă faptul că elementul *al* nu avea fixată constrângerea sintactică de non-adiacență la articolul enclitic. Construcțiile erau frecvente în secolul al XVI-lea (Densusianu 1938: 385–386) și s-au menținut după epoca veche (Nedelcu, în SILR: 54).

2. Gruparea *S[[fân]t[ul] Vasilii*, incluzând un nume comun și un nume propriu, se comportă, în (1), ca un nume propriu compus. Cazul genitiv este marcat proclitic, prin *lu*: *lu S[[fân]t[ul] Vasilii*, nu enclitic, în forma numelui comun: *S[[fân]t[ul]ui Vasilii*.

3. Determinantul definit *cel* apare plasat în poziție postnominală, între numele articulat enclitic și numeralul ordinal:

(2) *rândul cel deîntăi* (Ms. 1216: 2^r)

Tiparul (2) s-a menținut și după epoca veche, mai ales la cazurile genitiv-dativ (cf. Nicula, în SILR: 177): *rândului celui dintăi*, unde *cel* marchează prin flexiunea sa cazul grupului nominal; cazul este marcat în forma articolului enclitic și în forma determinantului *cel*.

4. Numeralul *întăi*, postpus numelui, este construit cu prepoziția *de*, în (2). Asocierea numeralului ordinal cu prepoziția *de* este considerată o particularitate a limbii române (Meyer-Lübke 1900: 276). Prepoziția nu este complet sudată cu numeralul, ci are o structură internă transparentă în (2) și în alte contexte similare din manuscrisul analizat (3a). Formele sudate sunt atestate încă din secolul al XVI-lea (3b), în variație cu cele nesudate.

(3) a. după sfârșitul antifonului *deîntăi* (Ms. 1216: 37^r)
b. *cuscria dintăia* (Prav.1581: 243^v)

5. Dativul posesiv adnominal este realizat prin clitic reflexiv, în (4):

(4) să meargă la *locu-ș'* (Ms. 1216: 32^r)

Structurile cu reflexivul posesiv adnominal sunt atestate și după secolul al XVIII-lea, în textele moderne (Croitor, în SILR: 134), însă nu au fost menținute în limba contemporană.

6. Prepoziția *de* exprimă valoarea veche „dintre” în structura partitivă (5):

(5) *unul de ei* (Ms. 1216: 62^v)

7. Prepoziția *de* este selectată de anumite adverbe. Structura *afară de* (6a), unde prepoziția are valoare separativă, s-a menținut până astăzi (în registrul non-standard). Structura (6b) conține adverbul/prepoziția *apoi* și un grup

prepozițional cu *de*, în poziția unui genitiv analitic; de altfel, tiparul s-a impus cu prepoziția *înapoia* urmată de un genitiv (*înapoia arhierelui*).

- (6) a. să stea *afar' de oltar* (Ms. 1216: 72^v)
- b. să meargă diaconul *apoa de arhiereu* (Ms. 1216: 54^r)

8. Forma *nemica/nemică* se apropie de statutul unui adverb (cu sensul „deloc”) în (7); structura este ambiguă, permițând și interpretarea ca apozitie:

(7) să nu rămâe *udătură nemica* în bureate („deloc udătură” sau „udătură, anume nimic”; Ms. 1216: 67^v)

9. Prepoziția *a* (< lat. AD; DELR s.v. *a'*) actualizează valoarea etimologică „la”, în expresia adverbială nesudată (transparentă formal) din contextul:

- (8) mergând la arhiereu *den a dreapta* (Ms. 1216: 71^r)

10. Locuțiunea verbală *a lua aminte* este construită cu dativul, în:

- (9) *luând aminte cuvintelor* (Ms. 1216: 54^v)

Tiparul actual este prepozițional (*a lua aminte la*).

11. Extinderea gradării la grupările prepoziționale, fenomen specific limbii vechi, poate fi observată în contextul:

- (10) *foarte cu frică* (Ms. 1216: 32^r)

Considerații finale. Pasajele românești din manuscrisul 1216 prezintă particularități care privesc sintaxa grupului nominal, sintaxa prepozițiilor, a adverbelor, regimul cazual, distribuția modifierului de gradare *foarte*.

Dintre aceste particularități, sunt relevante pentru specificitatea tipologică a limbii române: genitivul cu *al*, grupul nominal construit cu determinantul definit *cel*, dativul posesiv adnominal realizat prin clitic și asocierea numeralului ordinal cu prepoziția *de*.

Sub aspect evolutiv, tendințele majore pe care le atestă textul discutat privesc distribuția sintactică a elementelor *al* și *cel*.

CORPUS

Ms. 1216 – *Arhieraticon trilingv. Ms. rom. 1216 de la Biblioteca Academiei Române – Chuj, Velculescu, Cătălina, Zamfira Mihail, Ileana Stănculescu, Ovidiu Olar* (ed.), [2013, București], Paideia.

Prav. 1581 – *Pravila ritorului Lucaci*, 1581; Rizescu, I. (ed.), 1971, București, Editura Academiei Române.

BIBLIOGRAFIE

- DELR – Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, Sala, Marius, Andrei Avram (red. resp.), 2011, *Dicționarul etimologic al limbii române*, I, A–B, București, Editura Academiei Române.
- Densusianu, Ovide, 1938, *Histoire de la langue roumaine*, II, Paris, Leroux.
- Meyer-Lübke, W., 1900, *Grammaire des langues romanes*, III, Paris, Welter.
- SILR – Chivu, Gh., Gabriela Pană Dindelegan, Adina Dragomirescu, Isabela Nedelcu, Irina Nicula (ed.), 2012, *Studii de istorie a limbii române*, București, Editura Academiei Române.
- Stănculescu, Ileana (ed.), Cătălina Velculescu, Zamfia Mihail, Ovidiu Olar, [2010], *Manuscris trilingv. Preliminarii la o editare*; Cuvânt înainte, Erich Renhart; [București], Paideia.
- Velculescu, Cătălina, Ovidiu Olar, 2010, „Ms. rom. 1790. Raporturi cu Movilă 1629 și cu ms. 1216 de la Cluj”, în Stănculescu, Ileana (ed.) 2010: 33–66.

Camelia STAN
Universitatea din București,
Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, București